

1-2.

Q. F. S. F. Q.
DISSERTATIO HISTORICA,
DE NOVA FACIE ORBIS EUROPÆI
CIRCA SÆCULUM REFORMA-
TIONIS EXORTA.

Partis Prioris
Particula I.

QUAM
INDULGENTE
ILLUSTRISSIMO ACAD. CANCELLARIO,
Suffrag. Ampl. FAC. PHILOS. in Reg. Acad. Aboëns.

SINE
PRÆSIDE
ET
RESPONDENTE,
EX CATHEDRA INFERIORI,
SOLUS DEFENDET,

MATTHIAS
CALONIUS,
WIBURGENSIS.

IN AUDITORIO MAJORI,
Die XX. Junii MDCCCLXIV.

H. A. M. S.

ABOÆ,
Impressus à JOHANNE CHRISTOPHORO FRENCKELL.

SÆ RÆ MAJ:TIS
SUMMÆ FIDEI VIRO,
REGIS REGNIQUE SVIO-GOTHICI
SENATORI,
REGIÆ CANCELLARIÆ
PRÆSIDI,
SUPREMO AULÆ PRÆFECTO,
ACADEMIÆ ABOËNSIS
CANCELLARIO,
ORDINIS SERAPHICI EQUITI
AC COMMENDATORI

Et

RELIQUORUM SÆ RÆ MAJ:TIS ORDINUM
CANCELLARIO,
ILLUSTRISSIMO ATQUE EXCELLENTISSIMO
COMITI AC DOMINO,

DN. CLAUDIO
EKEBLAD,
MÆCENATI SUMMO.

Prodit in lucem TUO, COMES ILLUSTRISSEME, nutu præfens opella, exemplo ad Regiam hanc Academiam prius non viro, sine Præside a me defendenda.

Ne itaque succenreas, precor, quod illam EXCELENTISSIMO TUO NOMINI Sacram esse, & nitorem, quo ipsa destituitur, a fulgentissimo TUO splendore mutuari jusseric. Hanc etenim devotissimæ pietati & venerationi humillimæ, qua Tantum MÆCENATEM in communii omnium æmulatione etiam ego jam pridem suspicere audeo, benignissime a TE dari veniam, tanto graviori de caussa sum confisus, quo majus est quod in me exstare gratiosissime voluisti favoris TUI longe maximis documentum plane singulare.

Eadem TUA Gratia fretus, me meamque fortunam rei familiaris angustia valde adflictam, ut TUO patrocinio commendatam habeas, humillime contendeo.

Quod reliquum est, pro omnigena TUA felicitate, vota fundere flagrantissima nunquam desistam.

EXCELENTISSIMI NOMINIS TUI

cultor humillimus
MATTHIAS CALONIUS.

BACO De VERULAMIO

In Cogit. & Visis,

Cogitabat etiam & animo volvethat, qualia sint
quæ de virtute ac vi inventorum tam simplici & mera, quam
ea, quæ cum merito & beneficio conjuncta sit, cogitationem
subire possunt. Ac illam quidem non in aliis manifestius oc-
currere, quam in tribus illis inventis, quæ & ipsa antiquis
incognita & quorum primordia etiam nobis obscura & in-
gloria sunt: Artis nim. imprimendi, pulveris tormenta-
rii & Acus nauticæ. Hæc enim tria numero scilicet pau-
ca ac inventu non multum devia, rerum faciem & statum
in orbe terrarum mutasse, primum in Re litteraria, secun-
dum in Re bellica, tertium in Re navalí, unde infinitas
rerum mutationes secutas esse, adtentius intuentibus conspi-
cuas, ut non imperium aliquod, non secca, non stella majo-
rem efficaciam & quasi influxum in res humanas habuisse
videatur, quam ista Mechanica habuerunt.

EXCELESTINISSIMA NOMINA IU

MATTHEIUS COTTONIUS

Orbem velut quendam rebus humanis
inesseret, & quemadmodum temporum ita &
fatorum vices volvi revolvique deprehen-
dimus, quotquot fatales, quæ ad certa tem-
porum intervalla recurrerunt, illarum conversiones, ad-
curationi examini subjicimus. Adeo scilicet in gyrum
agi videmus cuncta, & ad punctum unde egressa fue-
rant, periodico cursu reverti. Diversa litterarum &
imperiorum ut & Ecclesiæ diversis sæculis fata, inter-
se contendere, & læta lætioribus, tristioribus tristia æ-
quiparare, qui voluerit, præterita quasi in locum præ-
sentium alternis vicibus successisse, & ab uno extre-
mo ad alterum, iterum iterumque itum fuisse, nun-
quam satis mirabitur. In eruditionis tramite, ab exi-
guis profecta initiis, alte enituit, recens ideoque curio-
sa magis & avidior hominum industria. Defatigati
vero cum nec progredi longius, nec pristina coquendo
recoquendoque sibi ipsis facere possent satis, infletere
primum leviter cursum, mox industria in desidiam ver-
fa

a citato gradu ad barbariem pergere cœperunt mortales , cognitione humana in circulum redeunte. (a). Neque tamen perpetua in hac requie mora: Refectis namque tantisper sub alta hac nocte viribus , ad eandem quam priores compleverant orbitam , repetito labore emetiendam se contulerunt. Nec dubium , quin idem progressus & regressus per intervalla , in omne ævum constans & ratus manebit. In orbe politico , magna quæque imperia , haud absimili ratione ac gravia summa vi in altum excussa , cum ad ultimum potentiae & dominationis fastigium , retardato subinde nisi pervenerunt , ad ima statim vergere cœpisse , & accelerato dein impetu , deorsum lata fuisse , innumeris iisque horrendis novimus exemplis. In Ecclesia religionis studium ferbuit , tepuit , friguit per vires , puriorque Numinis cultus , superstitione & paganismus , alternis , in orbe dominata fuere. Certe quanto plura recentium seu veterum revolvimus , tanto magis ludibria rerum mortalium cunctis in negotiis nobis obversantur. (b).

Mira-

(a) Adpositæ ad hanc rem VELLEJUS PATERC. Hist. Rom. Lib. I. Cap. XVII. *Natura inquit quod summo studio peritum est ascendit in summum; difficilique in perfecto mom est: naturaliterque quod procedere non potest recedit: Et ut primo ad consequendos, quos priores ducimus, accendimur, ita ubi aut prateriri aut æquari eos posse desperavimus, studium cum spe senescit, & velut occupatam relinquens materiam querit novam, præteritoque eo, in quo eminere non possumus, aliquid in quo nitamus conquirimus; sequiturque ut frequens ac mobilis transitus maximum perfecti operis impedimentum sit.* Præclara quoque sunt, quæ super hac eadem re disserit MORHOFIUS, Cardanum secutus, Polyhist. Litter. Tom. I. Lib. I. Cap. XXII. §. §. 26. 27. pag. 263. 264. (b) CORNEL. TACIT. Annal. Lib. III. Cap. XVIII

Mirabitur forte fluctuantes adeo & instabiles rerum vices, & contraria sibi diversis temporibus hominum judicia, quisquis hanc ipsam inconstantiam, humanis ingenii, quam optime convenire non adtendebit. Fastidium praesentium ex diuturniori eorundem usu; tedium ex laboris in longius protracti difficultate; novitatis studium; gloriae cupido; invidia; æmulatio, & quæ sunt cætera, quibus homines reguntur præjudicia, pari plane ratione omnes in universum adficiunt ac singulos: adeoque & easdem in toto, quas in qualibet ejus parte caußantur mutationes. Hæc transversos agunt homines a virtute ad vitia, in somnum a vigiliis, ab armis ad voluptates, a negotiis ad otium & vicissim. Nec ad corrumpendum vel emendandum generalem rerum humanarum statum, quidquam desideratur amplius, quam ut ad superandam certam quandam quæ mentibus hominum inest *inertia vim*, ex causis externis, vel desidiæ fomenta, vel laudabili ad meliora nisui, incitamenta accedant. Fovetur autem ignavia, publica temporum calamitate, bellis, superstitione, cæteris. Excitantur contra æmulatio & industria, efficacissima illa ad magnas res audendas instrumenta, novis & illustribus inventis, casu ut plerumque fit, vel consilio detectis; item quoties Divino quodam impetu, certi homines, alii ad *nova in scientiis & artibus tentanda*, (a) alii ad *heroicam virtutem* animantur.

A 2.

(b).

(a) De his egregie ut solet MORHOF. I. c. Tom. I. Lib. I. Cap. XII. §. 2. Sunt, inquit, qui fulminea ingenii vi omnia perrumpunt, quorum animus in specula positus, uno quasi intuitu, omnia simul comprehendit; quasi non sensuum ministerio, non syllogismorum adparatu, ad intelligendas res indigerent; sed genitorum instar omnia pervaderent & absorberent. Vidimus ad certas disti-

(b). His namque velut flabellis suffocata & torpida hominum ingenia, igniculorum instar sub favilla delitescentium in flammarum denuo concitantur, & ad ardua quævis accenduntur; cum nemo sit, cui non aliquid ex istis exercendo suo ingenio aptum arripere, tantaque sibi imitanda proponere exempla, jucundum simul ac honorificum esse videatur. Formantur una in melius eo ipso temporum mores, & quæ rugosa fuit, multoque squalore obsita humanæ societatis facies, suo restituitur decori; Morum etenim quemadmodum & cæterarum rerum certas esse periodos, quis est qui negare ausit?

Hæc fere, quæ jam diximus, generalia ad efficiendas magnas illas rerum conversiones sunt instrumenta; concurrunt vero simul quam plurima alia ad juvandam vel sufflaminandam horum efficaciam comparata, inque iis multa, levissima quidem ipsa, in maximis tamen rebus magnum quandoque trahentia momentum. (c). Et sicut diversæ hæ causæ, diversis a se

invi-

plinas, quosdam quasi divinitus incitatos, ea in his confecisse spatia, ut in prodigium illa res traberetur. Fuere ad varias artes liberales, Mechanicas, Stauriam, Graphicam, Poësin, Mathematicam, Chirurgiam, quasi a natura facti &c. Hi sunt, quos primates litterarios primi ordinis adpellat HEUMANNUS Confsp. Reipub. Litt. Cap. VII. §. §. 9. 10. (b) Loquatur iterum MORHOF. l. c. §. 30. Virtus, que Heroica aicitur, divino impulsu excitatur ac fate sepe fieri solet ut ad magnas res gerendas, ad regna firmanda, hostes subigenados, divinitus animentur homines, incredibilia viribusque humanis majora tentantes. Conserri porro ad h. l. merentur quæ eodem capite de eo quod in Scientiis Ætiorum est copiose & solide disputat. (c) Exempla maximarum rerum ex levissimis causis profectarum, singulari opera colligit Richer in *Essai sur les grands evenemens par les petites causes*, Part. I. & II. prodierunt Amstelæd. 1760.

invicem, ordinante ea ratione fatorum leges providentia, temporum intervallis disterminantur: ita & fieri videmus, ut cum alterum ævum tam sterile omnium virtutum sit, ut vix ullum bonum prodere possit exemplum, altero uberrimus exstet elegantiorum ingeniorum proventus, (a). Unde simul intelligitur, cur per spatia, inter utrumque extremum intermedia, æquabilius fluant res humanæ, nec subitis commotionibus vehementius unquam concutiantur.

His quæ breviter præfati sumus, ex ipsa tractatione, qua novam orbis Europæ faciem, circa Sæculum a N. C. XVI. quod Reformationis dici suevit, exortam, leviter delineare constituimus, lucis aliquid accessorum confidimus. Dicendum enim nobis est tempus opimum variis casibus, illustre ad invidiam usque plurium sacerdotiorum novis inventis; restituta amœniori litterarum facie jucundum; discors religionis & sacrorum usu; præliis atrox & funestum: verbo, fatalem, quæ in hoc ævum incidit, rerum Europæarum conversionem exponemus. Verum ut nihil est in natura rerum omni-

A 3

um

(a) *Quis, inquit VELLEJUS PATERC. Hist. Rom. C. XVI. abunde mirari potest, quod eminentissima cuiusque professionis ingenia, in eam formam & in idem tempora congruens spatiu[m], & quemadmodum clausa capso aliquo septo diversi generis animalia, nibili minus separata alienis in unum quoque corpus congregantur: ita cuiusque ciari operis, ingenia, in similitudinem & temporum & profectuum, semet ipsa ab aliis separaverunt: probat porro hoc ipsum Græcorum & cap. sequenti Romanorum exemplis; ubi etiam addit: hoc idem evenisse Grammaticis, plasti, pictoribus, scalptroribus quisquis temporum insisterit notis reperies: eminencia cuiusq[ue] operis artifissimis temporum clausis circumdata,*

um quod se universum profundat, & quod totum repente evolet, cum omnia quæ sunt quæque aguntur acerrime le-
nioribus principiis natura ipsa prætexuerit (a); ita nec cuncta, quæ ad restituendas, collapsas in hac orbis parte res, aliquid contulerunt, intra angustum quod-
dam temporis momentum, tanquam in centrum colle-
cta, quisquam sibi persuadeat. Hinc impositam nobis sæpius vidimus necessitatem, paullo altius regrediendi, ut caussas eventuum repeteremus. Monendum hoc du-
ximus, ut nos in ea quæ ante hoc sæculum acciderunt subinde inquirentes, extra oleas vagari nemo temere credat. Sufficit nim. nobis paratas ante caussas, ad-
quisita plena ad agendum vi, graviori quam alias im-
petu ad omnia mutanda hoc ævo concurrisse, eaque effecisse, quibus efficiendis erant destinata. Quæ enar-
rare dum adgredimur, faciles quidem animadvertisimus, dicendorum multitudine nos obrutum iri, & ut ingres-
sum difficile ita exitum nulla fere ratione inventuros.
Quo tamen, quæ in tanta rerum varietate, per summa velut capita eundo, potissimum differenda esse judi-
camus, ordine proponamus, restorationem rei litterariae,
bellicæ & navalis primo loco contemplabimur; Imperio-
rum deinde mutationes exponere hasque e genuinis suis caassis, in quantum id fieri potest, derivare con-
tabimur. Quocirca cum Ecclesia civitati intime sit con-
nexa, ejus etiam fata, suo quæque loco commemora-
bimus, caussas, quibus ipsum reformationis negotium adjutum, quibus impeditum fuerit simul indicaturi. Quo autem successu in faxo hoc volvendo versati fuerimus,
æqui Lectoris judicio committimus. Satis nobis est in re tam ardua primas duxisse lineas; nec enim quæ ingen-

ingenti volumini materiem sufficerent intra angustæ dissertationis cancellos coarctari commode possunt: nec præterea politum & perfectum ex omni parte opus, unquam promisimus. Dissentiendi a nobis æquam cuique facimus potestatem; *hanc scilicet veniam petimusque damusque vicissim.*

PARS I.

SECTIO I.

De restorationis Litterarum subsidiis.

§. I.

Antequam destinata componamus, repetendum videtur, qualis fuerit status rei litterariæ *medio*, quod vocant *ævo*, h. e. temporibus quæ nostrum sæculum proxime præcesserant: in quo nobis eo licebit esse brevioribus, quo fusiis idem, apud Historicos Litterarios tantum non omnes, solet exponi. Adeo miseranda hac tempestate, quodvis litterarum genus adficerat clades, ut de omni eruditione, saltim vera illa & genuina actum & conclamatum esse videretur. Barbara Scholasticorum turba, stulta Aristotelis veneratione capta, ne latum quidem, quod ajunt, ungvem ab ejus placitis recedere concessum sibi arbitrabatur. Quæ ab hoc Apolline rectius forte disputata erant, commentariorum multitudine tenebris involvi & corrupti; quæ vero obscurius paullo & indeterminatius dicta videbantur, inextricabilibus distinctionum nodis implicari; & quæ denique oppido falsa erant & absurdâ, arcessi-

cessita in præsidium malæ caussæ, terminorum nihil significantium, sonique tantum horrore posteritatis memoriam promeritorum farragine, explicari, sophismatumque senticetis muniri cœperant. Sic sub abstrusissimo metaphysicæ velo crassissima docte tegebatur ignorantia; & Dialecticas artes didicisse, satis habuit, quisquis Eruditis sui temporis accenseri studuit. Cæteræ quoad maximam partem disciplinæ incultæ prorsus jacebant: si quæ illarum tradere moris erat, aut hærere in primis rudimentis, aut fœdo adeo habitu vestitas illas proponere solebant Doctores, ut solo adspextu nauseam sapientioribus movere potuissent. *Chronica* & *Diaria* scribere atque *Vitas Sanctorum* multis infertas miraculis consignare, id erat *Historiam* condere, & temporis memoriam ad posteros propagare. Nec in Philosophia morali meliora præstítit hæc ætas; illa namque ex jure Civili & Canonico, Scripturæ S. locis & *Patrum* sententiis atque naturalis legis præceptis ad Stagiritæ mentem explicatis, misere consarcinata confusum magis Chaos quam justam scientiæ formam referebat. Et cum prudentiæ regulas tradere Cleri commodis officeret magis quam prodesset, nec mirandum est politiciæ studium penitus neglectum, & principum virtutes, ex illorum in templo & monasteria atque Sacrorum custodes munificentia, æstimatas suisse. Mathematicæ quidem Disciplinae, quod & ad *rerum usum* pertinebant, & sub sensus cadebant, instigante usu & necessitate, (a) quadantenus tractabantur; verum præterquam quod a sordida hac ætate, multum illis adhæserat squaloris, vulgatissimis etiam veritatibus solummodo continebantur;

(a) MORHOF. Polyhist. Litter. Tom. I. Lib. I. C. XXII.
§. 75. p. 263.

tur; paucissimi sunt, quos ultra prima Arithmeticae, Geometriae & Astronomiae rudimenta, ad altiora penetrasse videmus. In Physica Dialecticis quæstionibus & ridiculis quibusvis disputationibus, quam experientiae, potiores tribuebantur partes; quod idem in arte etiam salutari usu venit, quam præterea mendacia & superstitiones totam conspurcaverant. Juris civilis parva admodum fuit notitia (a); Canonicum solum colebatur, ampla huic studio mercede statuta. Ipsa quoque cœlestis doctrina fatali hac contagione infecta, subtilissimis hisque frigidissimis distinctionibus, & intricatissimis quibusvis quæstionibus miserrimum in modum fuit deturpata; cumque sic nativa ejus vis atque efficacia in nugas & ineptias, ad pascenda monstrosa ingenia, quam voluntatem emendandam magis comparatas, esset conversa, quid mirum si totalis inde secuta fuerit morum corruptio. Litterarum quæ a humanitate nomen acceperunt cognitio plane interciderat. Latini sermonis vel minimam possidere facultatem, magnum habebatur consummatæ eruditionis documentum. Græca nec legi nec intelligi poterant, multis ne nomine quidem tenus nota fuere. Elegantiores artes, pictura, sculptura, statuaria, ignotæ partim erant, partim ad rudem saeculi huius gustum conformatae. Accessit tanquam cumulus, omnibus his malis, odium in meliora sapientes, plus quam Vatinianum. Hinc si qua, in tam alta nocte, lucidior emicuit stellula, illam calumniis obfuscare primum, mox fictis criminibus extinguere penitus, adlaboravit gens seniori Philosophiae supra quam

B

dici

(a) Confr. quæ ex FREINSHEMIO adserit GUNDLINGIUS in Historie der Graürheit Parte II. §. 92. p. 1699. in notis: item §. 118. p. 1828. citata verba CONRINGII.

dici potest inimica. (a). Verbo, barbaries superstitioni juncta, expulsa ratione & experientia rationis oculo, solium occupaverat, & in ingenia conscientiasque ipsas imperio plusquam tyrannico desæviebat. (b).

§. II.

Tam spissæ erant tenebræ, tam densa caligo hoc sæculo discutienda. Ut autem tantæ difficultatis opus effici posset, ab ovo, quod ajunt, ordiendum erat, & tollendæ quæ barbariem aluerant caussæ. Has inter primo loco collocandam censemus, *defectum librorum summamque eo tempore illorum caritatem*. Hæc quippe insuperabilia fere objecit impedimenta, quo minus vel maxima ingenia tenebras illas eluctari possent. Ars etenim scribendi cum intra monasteriorum claustra & Principum Cancellarias delitesceret, & extra illorum

(a) Testimonia hujus rei innumera adduci possent si id ageatur. VIRGILIUS Salisburgensium Episcopus ob adsertos antipodas gravissimum Pontificis Bonifacii odium incurrit. Bruck. Histor. Philosoph. Crit. T. III. p. 896. Johannes Regiomontanus, Vir Mathematum & Mechanics Scientia clarus post plurimas vexationes, Romæ tandem ab invidis veneno extinctus fertur. Heilbronn. Hist. Mathes. Lib. I. Cap. XXVII. pag. 500. s. o. Bruck. Libr. cit. Tom. IV. Part. I. pag. 69. Ut de Roberto Capitone & Rogerio Bacone &c. magiæ incusatis, Laurentio Valla virgis turpiter cæso, Petro Ramo, tragica morte interento, cæteris, nihil jam dicam. Cfr. Morhof. Polyhist. Litt. Tom. I. Lib. I. Cap. VIII. §. 25. (b) Philosophæ hoc tempore faciem graphicè delineat Bruckerus Libr. citat. Tom. III. p. 869. seqq. Litterarum humaniorum barbariem quis est Scriptorum huic aero proximorum, qui non deploravit?

pomœria paucissimi essent illius periti, fieri non potuit quin Libri Manuscripti rari admodum evaderent, & qui prostabant, caro nimium venderentur pretio. (a). Monachi namque soli monopolium quodam hujus generis mercium habebant, & quod tum evenire solet, pretium iis ex arbitrio statuebant. (b). Libri Græco vel Orientalium aliquo sermone conscripti, cum ab imperitis harum linguarum monachis, describi non possent, ne auro quidem redimi poterant. Satis igitur, ut tum tempora erant, ditem oportuit esse illum, qui vel aliquam librariam supellectilem comparare sibi valeret. Exoterica illorum qui forte iis temporibus eruditionis fama celebres erant, informatione institui, eamque cum non semper in patria illa fruendi esset occasio, in regionibus procul dissitis quærere, immensos fere postulavit sumtus, cuique sine discrimine non subeundos. Cum autem sine his administrulis, ad doctrinæ scientiæque laudem nulla pateret via, non potuit non exiguis esse illorum numerus, qui ad illam adspirare auderent. (c). Quod jam diximus & ineluctabile videbatur restaurandæ rei litterariæ im-

B 2

pe-

(a) Avant l' invention de l' Imprimerie, on aonnoit à Paris, pour un Bible écrite sur le parchemin 4 à 500 ecus, & n^e étoit qu' un seul, Volume en langue ordinaire, & JEAN FAUST donna les siennes pour 60 ecus &c. Verba sunt Dn. De Pours in Traité de l' Excellence des Pseaumes, citata in Nouv. Biblioth. Germ. T. IX. Part. I. L' art. V. pag. 90. ubi & plura habentur quæ hoc spectant. (b) Insigne quod ex librorum mercatura capiebant lucrum, in caussa fuit, quod iis describendis gnaviter incumberent; ut ex Petrarcha docet Heumann. in Consp. Reip. Litt. C. IV. §. XXII. Conf. Morhof. Polyhist. Litt. Tom. I. Libr. I. Cap. IV. §. 25. p. 32. (c) Confr. Heumann. Consp. Reip. Litt. Cap. IV. §. 22.

pedimentum, inventa Arte Typographica, totum quantum sublatum est; illius enim ope, ipsa quasi doctrina pro modico ære redditæ est venalis. Cumque magna insecuri litterarum floris pars huic invento debeat, pauca de ortu ejus & propagatione commemorabimus; succinctam enim, ne dum plenam ejus historiam tradere instituti ratio non permittit.

§. III.

Obscuras esse luculentissimæ hujus artis origines, haud absque ratione conquesti sunt, quotquot data opera in iis perscrutandis, laborarunt. (a). Scriptores namque coævi æque ac posteriores, prout quisque aut suæ impensis favit patriæ, aut alio quodam præjudicio fuit abreptus, inventionis gloriam vel domesticæ genti vindicare, vel in eam formam historiam artis effingere studuerunt, qua præconceptis istis opinionibus, quam optime conveniret. Quo factum est, ut totam rem, quantum in ipsis, confusione involverint. Prima exemplaria in quibus periculum novæ artis fecere inventores si superessent, facilius forte dirimi posset anceps hæc quæstio; faltem multa illam luce perfunderent. Verum quod magnopere dolendum illa ad nos non pervenerunt. (b). Magna ergo hic sententia.

(a) Scriptores de Arte Typographica recenset *Struvius* in Introd. in Not. rei Litter. Cap. XI. §. I. & *Heuman*. I. c. Cap. III. §. 24. vid. quoque *Morbof.* Polyhist. Tom. I. Lib. IV. Cap. II. §. 6. p. p. 730. 731. (b) *Caussam ejus rei concinne expressit Salier* in Memoires de l' Acad. des Inscriptions & des belles Lettres Tom. XIV. his verbis; *La même curiosité qui les (anti-quissima loquitur exemplaria) faisoit rechercher dans leur origine,*

tiarum diversitas. *Sinenibus* inventionem hujus artis
deberi contendit, qui Matth. Ricci scripta postuma
edidit Nicolaus Trigautius (a). Petr. Jo. Maffejus (b).
& Hieronymus Osorius (c), cum pluribus aliis. Mexi-
canis (Themistaneos adpellat) illam tribuit Genebrardus
(d). Antiquos Scythes primos hujus artis inventores
fuisse, illamque ab oriente in Europam transmisisse, post
Paulum Jovium ab ipso in partes vocatum fabulatus est
Steph. Zamoscius (e), adductus & refutatus a Struvio (f). Nec

B. 3

de-

a fait negliger les moins parfaites, pour s' attacher a celles, qui l' é-
sontent plus & qui ont paru ensuite. Aujourd'hui c' est tout le con-
traire, plus ces premiers essais sont informes & plus ils sont recherchés.
Vid, Nouv. Bibl. Germ. Tom. IX. pag. 89.

(a) In Histor. Expedit. Christ. apud Sinas, Lib. I. C. IV.
pag. 19. 20. (b) Histor. Indic. Lib. VI. p. 112. (c) De rebus
gestis Eman. Lusit. Regis. Lib. XI. p. 214. Cæteros qnibus ea-
dem hæc sententia magno numero adducunt Theophil. Spiegelius
de re Litter. Sinarum & Bernardus a Mallinckrot de Ortu & Progr.
Artis Typogr. citati a Struvio in Introd. in not. rei litt. C. XI.
Explosa vero dudum est hæc sententia, cum inter omnes jam
constet diversissimam esse a nostra illam, qua Sinae utuntur impri-
mendi rationem, natura & indole ipsius linguae id postulante.
Vide sis du Halde Description de l' Empire de la Chine & de la
Tartarie Chinoise &c. Tom. II. p. 299. 300. & Morhof. Poly-
hist. Tom. I. Lib. IV. Cap. II. §. 6. p. 722. Innuit idem Tri-
gautius l. c. Non tamen probamus sententiam Alexandri Valigna-
gni, quam adducit Formey in Nouv. Biblioth. Germ. Tom. I. P.
II. p. 376. Sinas scilicet hanc suam artem a Lusitanis didicisse;
cum antiquissimum ejus apud illos fuisse usum, ex constanti Hi-
storicorum testimonio satis colligere liceat. (d) In Chronograph,
Liber. IV. Fol. 391. verba adserit Serrarius Rerum Mogunt. Lib. I.
C. XXXVII. p. 153. quibus contraria alio loco eundem adseruisse
Genebrardum, observat idem Serrarius l. c. p. 158. (e) In A-
nalectis Antiq. Dacia pag. 11. (f) Introd. in notit. rei litter.

defuere, qui gentilium more Deorum aliquem vel Deorum inventorem celebrarunt. (a). Ut alios æque absurdæ urgentes prætereamus. (b). Europæis gloriam inventæ artis tribuunt recentiores omnes ad unum; nec præter Batavos & Germanos alii sunt, qui ad certamen in hac arena admittuntur. (c). Batavorum caussam, præter Hadr. Junium (d), & qui hujus fere verba exscripsit Petrum Bertium (e), atque Theod. Schre-

ve-

C. XI. p. 519. Confr. *Gunalings Hist. der Gelahrheit* P. I. p. p. 425. 427.

(a) Hujusmodi quid contendisse videtur *Pomponius Letus*, immodicus Antiquitarum Romanarum æstimator. vid. *Gunalings Historie der Gelahrheit* P. II. C. IV. §. 180. p. 2132. Hic namque Saturnum homines hanc artem docuisse affirmavit, teste *Conrad Peutinger* quem adduxit *Serrarius* l. c. p. 158. Paria his sensisse, an verius dixisse solum *Gilbertum Cognatum* observat *Andr. Holstenius*, in Dissert. de Typogr. sub Præsidio LAUR. NORMANNI edita Upsaliz a 1689 §. 8. (b) Videatur de his *Prosp. Marchand* in L'Histoire de l'Imprimerie, pag. 4. seq. qui liber recensetur in Act. Erud. pro a 1739. p. 577. seqq. (c) Gallos ac Italos huic pugnæ immiscuisse *Antonium Campanum*, qui *Uldaricum Gallum* primum artis nostræ inventorem nominat, communis est sententia. Etenim illum & *avisos etiæ* & nominis *aueris* deceptrum, hoc statuisse autumant; cum tamen ex Wimpelingio scire debuisset, *Uldaricum Hahn*, latino nomine *Gallum*, dictum natione Germanum fuisse, & primum solummodo apud Romanos Typographiam exercuisse, Vid. *Serrari. l. c. p. 153. 154.* Verum si conjicere fas est, neutrum horum de Campano vere dici posse videtur; Potius, cum certum sit, illum Correctoris librarii partes in Officina *Uldarici* Romæ aliquamdiu egisse, & præterea vi-
rum fuisse perversi & parasitici ingenii, Vid. *Gundlings Historie der Gelahrheit* P. II. Cap. IV. §. 165. & quæ ex *Ferno* qui vitam ejus descripsit ad calcem ibi adnotantur, verosimillimum evadit eum adsentandi libidine, in gloriam patroni sui hoc protulisse. (d) In *Hist. Batav.* p. 255. (e) *Geogr. Lib. II. C. IX.*

33) 15 (33

velium (a), singulari Dissertatione Lugd. Batav. à 1640
edita, egit Marcus Zuerius Boxhornius, Laurentium Costerum
Harlemensem, primum hanc artem invenisse, demonstrare annis.
Refutarunt quidem, qua majorem
partem ejus, argumenta Naudæus & Bernardus a Mal-
linckrot (b), omnibus vero adhuc dum plene satisfa-
ctum non esse, oculatioribus visum est. Quidquid sit
maxima probabilitate, se commendat illorum sententia,
qui LAURENTIUM COSTERUM Harlemensem litterarum
notas, ad modum Sinensium (c), tabellis ligneis inci-
dendo, illasque dein chartis imprimendo, viam ad hanc
artem vero ejus inventorii präivisse arbitrantur. (d).
Quæ molimina, licet ad inventionis gloriam ipsi decen-
nendam haud sufficient, novæ tamen arti prälusisse re-
ete censentur. Pro Germanis & quidem Moguntinis,
Argentinenses enim caussa sua jam dudum excidisse vi-
dentur (e) maxima militat Eruditorum pars, & quan-
tum adsequimur, unanimi fere suffragio, palma illis
est delata, solis tantum Batavis pro Harlemo adhuc pu-
gnan.

(a) In Harlemo p. 270. (b) Morbof. Polyhist. I. c. p. 730
Confr. in hanc rem Gundl. libr. citat P. I. p. p. 427. seq. (c)
Notam tamen illi fuisse Sinarum Typographiam equidem vix cre-
diderim. (d) Confr. Stollii Anleitung zur Historie der Gelahrtheit
pag. 16. Heumann. Conspl. Rei Litter. Cap. III. §. 24. p. 65.
Struv. I. c. pp. 529. 530. Maximum huic sententiæ pondus ad-
dit, facta diserta hujus rei mentio in antiquo Chronico Coloni-
ensi: ita autem ibi ad a. 1750. - - - Wie weit die Kunst is
vonden rzo Mertz, als vurss up de wijse als dann nu gemeynlich geo-
braucht wirt; So is doeb NB. die Eyrste Vurbyldung von den in Hol-
land wijsden Donaten, die dar seiffst vor der rzijt gedrucke sijn &c.
quibus eo adstipulamur lubentius, quo certius sit hoc Chronicum
magnæ auctoritatis monumentum esse in Historia Germanica hujus
ævi; prodiit autem Colonia a. 1493. (e) Quibus fundamentis

gnantibus. (a). Magno scilicet argumentorum adparatu, demonstratum est a Viris Doctissimis, JOHANNEM GUTTENBERGIUM, qui & *Gaensefleisch* dictus est (b), nobili & antiqua SORGENLOCHIORUM stirpe, in hac urbe natum (c), post repetita COSTERI Harlemensis in

innixi *Argentinenses*, inventionis hujus laudem JOHANNI MENTELIO suo cuidam civi, vindicare voluerint, docet *Struvius* loc. cit. pp. 547. seqq. Verum cum destruxerit illa *Tentzelius* in Bericht von Erdfindung der lōblichen Buchdruckerey p. 62. seqq. cuius argumenta in compendium misit laudatus Auctor l. c. facile intelligitur corruisse caussam *Argentinensium* & refutatos simul esse qui illam propugnarunt *Jo. Henr. Boeclerum*, *Sebastianum Schmiaum* & *Jac. Mentelium*, (cujus tamen Parænesin de Typogr. Orig. suppositionis suspicione laborare ex *Plaeci Catal. Pseud.* docet *Paschius* in Invent. Nov. Antiq. C. VII. p. 792.) de quorum in hanc rem Scriptis vid. *Morbof.* Polyhist. loco proxime citato p. 731. ad calcem, vid. etiam *Gundl.* l. c. p. 430. seq. Post hos duum viros netcio an ullus fuerit, qui vindicias prætensi hujus inventoris in se suscepérít.

(a) Nuperrime Harlemensium caussam defendit *Jo. Christ. Seizius* edito a 1740. singulari in hanc rem tractatu, qui recensetur & censura perstringitur in Act. Erud. pro a. 1743. p. 93. seqq.
 (b) Hæc *duavupia*. cuius rationem solide reddidit *Jo. David Koeler* in Hochverdiente und aus bevährten Urkunden vohlgeglaubte Ehrenrettung JOH. GUTTENBERGS Lips. 1741. p. 7. s. q. multam in Historia nostræ artis caussata est confusionem. Ad illam enim cum non adtenderint Scriptores coævi, si unum exceptis *Wimpelingium*, qui cum in Epit. Imperat. & Rer. German. Cap. LXV. GUTTENBERGIUM inventorem nominavit, postea in Epigrammate Memoriae Marsiliæ ab Inghen adjecto, eundem *Ansticarium* vocat, nomine *Gaensefleisch* pro more hujus saeculi in Latinum Verso; Koeler l. c. Factum exinde est, ut secuti illos recentiores, modo FAUSTUM, quod fecerunt *Struvius* & *Lesserus*, modo alium quendam hoc nomine indigitatum voluerint. cfr. *Gundl.* l. c. p. 432. seq. (c) Fusa de familia & parentibus inventoris nostri egit laudatus Koeler lib. cit. pag. 7. seqq. ad 19.

in hac arte tentamina (a), ignotos antea mobiles litterarum typos, ex ligno, forte cultello, effigiatos, tandem circa a 1440. *Moguntiae* invenisse. (b). Dete. to hoe artificio, cum curta ipsi esset res familiaris, adscivit in operis societatem cives ejusdem urbis JOHAN-
NEM MEYDENBACH & JOHANNEM FAUSTUM Au-
C rifi.

omnino ad h. l. conferendus. Notandi interea *Freberus* in *Theatr. Clar. Virorum*, P. IV. p. 1425. & *Savary* in *Diction. Univ. de Commerce &c.* Tom. II. pag. 855. *Marchand* in *l. Hist. de l' Imprimerie* p. 5. &c. qui eum stirpe *Zumjungen* ortum putarunt, ex qua maternum tantum genus ducebat.

(a) Confr. quæ modo diximus pag. 15. Existimat quidem *Marchand* *l. Hist. de l' Imprim.* p. 35. & *Gundl. l. c.* p. 436. in notis & pag. 443. in tabulis ligneis a *GUTTENBRGIO* impressos fuisse *Librum Alphabeti, Donatum & Catholicum Joannis Ja-nuenfis*; verum quantum ad librum postremo loco nominatum, vix cuiquam fidem facit, illum ceu magnæ molis, hac ratione unquam fuisse impressum; vid. *Nouv. Biblioth. Germ.* Tom. IX. p. 89. seq. *Ibid.* pag. 378. seqq. (b) Diserte hoc adfir-matur in *supra* cit. *Chron. Colon.* - - - *Mer der Eyrste Vynder der Druckerey, Ist gevest ein Burger 120 Mentyz* - - - *Ind biesch, JONCKER JOHAN GUDENBURCH:* Vid. verba apud *Struv. l. c.* p. 530. seq. cui consentiunt *Job. Trittemius* (vel re-ti-*lius Trittemius*, ut ex codice propria ejus manu exarato scriben-dum observat *Georg. Wallin* in *Dissert. de arte Trittemania scriben-di per ignem*. *Upsal.* 1738. Cap. I. p. 1.) In *Annal. Hirsaug.* ad a. 1450. allegatus a *Struvio l. c.* p. 533. seqq. & in *Epist. Famili.* pag. 305. vid. *Heumann. lib. cit. p. 61.* ad calcem. *Conradus Cestes Lib. II. Amor. Eleg. I. Jacobus Wimpelingius* in *Epit. rer. Germ.* de cuius testimonio consulendum præter alios *Struv. l. c.* p. 549. *Vernerus Rotefinck* in fascic. tempor. *Argent.* 1488. addu-citus in *Nouv. Bibl. Germ.* Tom. II. P. I. p. 37. in nota mar-gini adjecta. Confr. etiam *Schedellii Chronic*, impressum Norib,

rificem (a); qui utpote opibus valentiores, sumtus ad exercendam artem necessarios suppeditarent. His postea adjunctus est PETRUS SCHEFFER, FAUSTI primum famulus, deinde gener, cui iste debetur honos, quod modum fundendi litterarum typos ex aere, stanno vel plumbo, ut & prelorum fabricam invenerit, eoque artem ad perfectionem evexerit. (b). Fuere autem GUT-

1493. Fol. 252. verso. Quibus addendum omnino testimonium ipsius Petri Schefferi in nota ad finem Historiae Livianae Germanicae editae Mogunt. a. 1505. adlegatum a Struv. l. c. p. 544.

(a) De JOHANNE MEYDENBACH quid factum fuerit non satis constat: pactum eum fuisse de contribuendis solum impenis, lucroque & damno pro rata ferendis, admodum est probabile. Confr. tamen Marchand p. 49. 50. FAUSTI vero nomen compluribus qui superfunt libris adjectum videre licet; occurunt præterea de illo varia in Gundl. Hist. der Gel. pag. 433. seq. in notis. Perperam his adjungit Johannem Regiomontanum PAULUS PATER citat. a Heumanno in Confsp. Reip. Litter. Cap. III. §. 23. p. 62. Alias domi suæ officinam habuisse Regiomontanum certum est. Vid. Gundling. Hist. der Gelahrbeit pag. 2176. (b) Schefferus apud coævos, secundum pronunciationem illius temporis Schoiffer scribitur, & latino nomine Opilio promiscue vocatur. Natus erat in oppido Gernsheim: CHRISTINAM, FAUSTI filiam in præmium emendatae Artis Typographicæ, in matrimonium accepit. Ab hoc eodem SCHEFFERO originem ducere Illustrissimam apud nos Familiam SCHEFFERIANAM observat ARCKENHOLTZ in *Memoires pour servir à l'histoire de CHRISTINE Reine de Suede*, Tom. I. p. 294. 295, in notis. Cfr. Marchand. lib. cit. p. 8. Antiquissimi, qui e prima officina ab his triumviris instituta ad nos pervenirent libri, hi fere esse putantur: *Guit. Durandi Rationale Divinorum Officiorum*, sine mentione loci aut anni quo editum est: Servatur in Biblioth. Uffenbachiana. Vid. Gundlings Historie der Gelahrbeit Part. II. §. 105. p. 1795.

GUTTENBERGII post exantlatos tot tantosque pro excogitanda hac arte labores , haud meliora iis, quæ primi maximarum quarumvis rerum inventores alii , plerumque sunt experti. Rupta namque a. 1455. inter illum FAUSTUMQUE societate (a) officinam quam Moguntiæ instruxerat , relinquere , & in magna paupertate Argentoratum primum , mox Harleum demigrare fuit coactus ; (b). FAUSTO interea & sociis maximum sibi ab ejus invento lucrum facientibus. Postea ad natalem urbem reversus a. 1465. ibidem d. XXIV. Febr. a. 1468. diem obiit supremum. (c). Nec inviolatas reliquit beatissimos manes invidia : potius eo-

C 2

usque

Biblia Latina de a. 1450. itidem in Biblioth. Uffenb. vid. *Marchand* l. c. p. 22. 23. *Joannis Januensis Catholicon* de a. 1455. & duæ Editiones ejusdem lib. de a. 1460. Vid. *Nouv. Bibl. Germ.* T. IX. p. 89. seq. *ibid.* p. 378. seqq. item p. 393. seqq. item Tom. X. pagin. 450. seqq. *Psalterium* in folio minori *Charactere Gotico* a:o 1457. *Recusum* 1459. *Durandi Rationale Edit.* altera de a. 1459. *Clementi V. P. M. Constitutiones* de a. 1460. *Biblia Latina Edit.* Secunda, a:o 1462, nitidissimis typis excusa, *Biblia Germanica Moguntina* de anno eodem. *Marchand.* p. 36. seqq. Meminit etiam *Hottingerus* Biblioth. quadripart. p. 150. *Bibliorum Germanorum* de anno 1448, verum cum nec ipse pro certo affirmare potuerit annum impressionis recte a se fuisse observatum, vehementer dubito, an unquam existiterit hæc Editio.

(a) De controversia inter hos oborta, quæ rumpendæ societati occasionem dedit, eonsulendi sunt *Marchand.* l. c. p. 28 seq. & *Kæter* libr. cit. qui & *Instrumentum*, a *Jobanne Ulrico Helfenspergero* Notario urbis Moguntinæ d. 6. Novembr. a. 1455. consignatum, ex archetypo descriptum suppeditat, quo lata super hanc litem judicis sententia continetur. Vid. quoque *Gundl.* l. c. pag. 439. in notis. (b) *Confr.* *Marchand.* l. c.

(c) Vid. *ibid.* p. 31. *Freberus* in *Theatr. Vir Clar.* P. IV. p.

usque iniquitatis progressi sunt JO. AVENTINUS (*a*), & post illum JO. SCHEFFERUS (*b*) ut gloriam huic viro debitam intervertere & FAUSTO vindicare haud obscure tentaverint, sequaces inter posteros nocti non paucos, qui clariori voce eandem inflarunt tibiam (*c*). Cordatores tamen alii, non solum has calumnias sibi diluendas; verum etiam instituta ad quartum cujusque sæculi decennium sollemni ac grata divini hujus inventi recordatione, memoriam ejus renovandam esse censuerunt (*d*).

§. IV.

Quamprimum perfectionem adtigisse visa est hæc ars, incredibile est quanto animi ardore in illam in-cumbere cœperant mortales. *Sacra namque auri fames*, præ-fenti, quod hinc sperari poterat, lucro, excitata, æque ac de re litteraria & publica bene merendi studium, plu-

1426. De anno emortuali FAUSTI & SCHEFFERI vid. *Marchand*. I. c. p. 46. 47. (*a*) Sub finem Libr. VII. Annal. Boijc. ad a. 1450. p. 512. adlegatus a *Struvio* lib. c. p. 539. 540. (*b*) In fine ad *Tritem. Compend. de Orig. Regum & Gentis Franc.* a 1515. editi.

(*c*) Nominasse sufficiat HENRICUM SALMUTHUM qui in Append. ad notas in *Pancirollum*, magno conatu id egit ut FAUSTUM primum fuisse inventorem, demonstraret: prætereò cæteros, qui casu magis quam consilio hujus inventi mentionem fecerunt, eandem tamen soverunt sententiam. Nuperrime a 1733. FAUSTO inventionis gloriam tribuit *Palmerus Anglus* in *Hist. Typogr. generali*, quæ recensetur in Suppl. ad Act. Erud. Tom. IV. Sect. IX. p. 386. (*d*) Celebrat Germania ad 40. cu-jusque sæculi annum *Jubilæum in Memoriam inventæ hujus ar-*

plurimos inque iis viros eruditionis haud vulgaris laude conspicuos, amore exercendæ elegantissimæ artis, inflam-maverant (a). Accessit privatorum studiis, insolitus Princi-pum & Mæcenatum favor; qui quemadmodum ad promo-vendam omni nisu, inceptam hoc ævo litterarum restau-rationem quasi ex pacto consensisse videntur; ita & Ty-pographiam optimam ejus rei administram indulgen-tissima foverant cura. (b). Et his quidem causis de-betur

C 3

tis; qua occasione in historia ejus illustranda ingenium exercent Viri doctissimi vid. *Heum. Confsp. rei litt. Cap. III. S. 24.*

(a) Doctos Typogr. recensent *Struvius* in Introd. ad not. rei litt. Cap. XI. *Pastebius* l. c. pag. 791. 792. & *Gundl.* lib. cit. p. 476. seqq. ad 508; & cui ignota esse possunt, magna nomina, ALDI & PAULI MANUTIORUM, DANIELIS BOMBERGII, RO-BERTI HENRICI & PAULI, STEPHANORUM, HADRIANI TURNEBI, WECHELIORUM, FROBENIORUM, OPORINI, COMMELINI, PLANTINI, RAPHELENGII &c.

(b) Hinc non modo singularem Typographis habebant ho-norem, verum & officinas elegantissimo quo fieri potuit ad-paratu instruendas, atque manuscriptos codices, e Biblio-thecis atque oriente magnis sumtibus conquirendos imprimendos-que curarunt. FRIDERICUS III. Imperator aurum vestimentis inserere Typographis permisit, & Typothetis aquilam cum ga-lea aperta, Typographis autem Gryphonem globulos Typo-graphicos pedibus tenentem in Insigne concessit. Vid. Nova A-cta Erud. pro a 1739. pag. 16. 17. FRANCISCUS I. Officinas Typorum fusorias instituit, Græcaeque litterarum notæ ut quam ni-tidissime effingerentur magnam adhibuit operam. Postetum etiam lauto stipendio ornatum in Orientem, ut Rabbinicos inde codices Galliam transportaret ablegavit. Vid. *Gundl.* lib. c. pag. 485. & Bayle Dict. Histor. & Critique 1° art. Francois I. Not. (c.c.) p. 506. Pontifices PIUS IV. & SIXTUS V. Typographiæ Vaticanæ 400000, aureos impenderant. *Gundl.* l. c. ad calcem p.

betur quod post elapsum dimidium fere sæculum, ex quo plenam, hæc ars adsecuta est maturitatem, vix ultra amplius in Europa fuerit regio, aut celebrior quædam urbs, in qua instituta non esset officina excusoria (a). Nec vernaculis solum apud Europæos litterarum notis, im-

482. LAURENTIUS MEDICES, *Lascarim* Constantinopolin misit ut codices Græcos Msc. per totam Græciam conquerireret. *Gundl.* p. 2018, Confr. not. (u. 18.) ad calcem p. 2020, ut plura hujus rei documenta taceamus. Vid. sis *Gundl.* l. c. p. 473. 474.

(a) Copiose hoc ostendit LESSERUS in *Typograph. Jubil.* pag. 48. seqq. hic novimus hanc artem a. 1460. a CONRADO SCHVEINHEIM, vel ut nonnullis videtur ULRICO HAHN vel ARNOLDO PANNARTZ Romam fuisse delatam; a SIXTO autem RUSSINGER Argentinate Neapolim advectam, & a NIC. JANSSON Gallo in Galliam fuisse aportatam. Vid MARI-ANGELUS ACCURSIUS adductus a *Paschio* in *Inventis Novantiquis* p. 787. 788, quo cum confr. *Gundl.* Libr. cit. pag. 474, 475. in notis. In Angliam eam invexit GUIL. CAXTON, qui opera FRIDERICI DE CORSELLES usus, primam officinam Londini (non Oxonii ut putavit *Marchand.* p. 30. & cum eo plures) instituit a. 1471. vid. A&t. Erud. pro a. 1744. p. 288. In Polonia Cracoviæ sub finem Sec. XV. libros impressit JO. HAL-LERUSA&t. Erud. pro a. 1745. p. 46. In patria nostra Holmiæ officinam instituit JO. SNELL a. 1483. Antiquissimus liber hic impressus inscribitur *Dyalogus Creaturarum Moralizatus*. Hunc ad a. 1495. fecutus est JO. FABRI. Upsaliæ ad a. 1510. Psalterium excudit PAUL. GRIIS. Vid. *Historiol. Artis Typogr.* in Suecia, quam Præsid. Fab. Torner Upſal. a. 1722. edidit J. Alnander, ubi multa ad Antiquitates Typographicas Patriæ spectantia, collecta habentur. In Russia quoque hoc ævo institutam fuisse Typographiam, ex viso in Bibliotheca Academiæ Scient. Petropol. Antiquo quodam *Rituatu* conjectat V. HEAVEN in *Nye och forbedræde Esterretninger om den Russiske Rige*. Part. I. Cap. VI. p. 101. Confr. tamen JO. CHR. SEIZIUM in tertio invento Typogr. Jubilæo, pag. 204. Vid.

impressi fuere libri; verum & Græca (a), Ebræa (b), Arabica (c), Æthiopica (d), proprio charactere excudi cœpta sunt. Si denique quæ ad artem hanc vel commodius exercendam, vel ad nitorem atque elegantiam typis conciliandam, & lectionem librorum faciliorem reddendam faciunt, intueamur, nec in illis multa, quæ poste-

Act. Erud. pro anno 1743. pag. 96. Plura in hanc rem adserre non vacat.

(a) *Lascaris Grammatica Græco* charactere totus excusus est jam a:o 1476. & hunc librorum Græcorum antiquissimum judicat *Maittaire* in *Annal. Typograph.* v. Act. Erud. pro anno 1719. pag. 479. (b) Prodierunt Biblia Ebræa prima vice Soncini per Abr. ben Chaüm a:o 1488. in fol. Editio rarissima in *Bibliotheca Civica Vindobon.* adservata, *Maittaire & Le Longio* ignota. Vid. Act. Erud. pro a:o 1753. p. 509. Meminit quidem *Lesserus* l. c. p. 76. seq. *Bibliorum Ebræorum, Brixia* per *Gersonem ben Mose* a. 1470. impressorum; eaque Editione usum fuisse Lutherum in versione Germanica librorum V. T. adornanda; quam in *Bibliotheca Regia Berolinensi* adhuc ostendi simul adserit. Verum deceptum illum fuisse exinde conficitur quod *Johann. Carolus Oelreichs* in *Entwurf einer Geschichte der Königl. Bibliothek zu Berlin*, copiose de hac Editione differens anno 1494. illam produisse ostendat. Vid. *Nouv. Bibl. Germ.* T. XI. P. I. pag. 32. seqq. ubi citatus liber recensetur. Patet hinc quid statuendum sit de assertione Dn. *Maittaire* l. c. Ebræa a. 1491. primum impressa fuisse. (c) Alcoranum Arabicō charactere expressum Veneris a. 1530. exhibuit *Paganinus Brixensis*; cuius tamen editionis exemplaria ex auctoritate Pontificis Romani, omnia sunt deleta. Vid. *Biblioth. curieuse Hist. & Crit. ou Catal. maisonnée des livres rares &c. par David Clement*, T. I. recensit. in *Nouv. Bibl. Germ.* Tom. VIII. p. 354. seqq. (d) Primus liber hac lingua impressus, lucem vidit Romæ a. 1513. continens Psalterium & Canticum Canticorum. Prostac in *Bibliothec. Civica Vindobon* v. Act. Erudit. l. proxime citato.

posterioris ævi sagacitati vel industriæ, accepta referenda essent, animadvertisimus. *Matrices typorum* hosque fundendi modum, ut & *atramentum impressorum* a laudatis antea primis inventoribus excogitata fuisse certum est (a). Litterarum notæ *majusculæ* vel *initiales*, quemadmodum & illæ quas *Cursivas* vocant seu *Aldinas*, ab *Aldo Manutio* primo ut fertur earum inventore, ante finem Sæc. XV. jam adhibitas fuisse, satis ostendunt qui ab illo tempore supersunt libri impressi. Characteres quoque litterarum, qui pro numerandis plagulis, ad medium inferioris marginis paginarum subnotari solent, *Signaturas* vocant *Typographi*, in antiquissimis fere, quæ ad nos pervenerunt exemplaribus adjeci comparent. *Custodes* etiam, qui dici sueverunt, & calci paginarum ad indicandam primam sequentis paginae vocem subjiciuntur, non multo post inventionis epocham adpositos cernere licet. (b). Ut de *ornamentis Xylographicis*, *picturis marginalibus*, variis litterarum coloribus, litteris aureis & argenteis, quorum omnium ad decoram formam & nitorem libris conciliandum, frequens apud antiquiores fuit usus, jam nihil addamus.

§. V.

Restat, ut quantum ex inventione hujus artis literatæ fuerint *res litteraria & civilis*, paucis indigitemus. Sustulit illa frequentes, quæ prius audiebantur de summa librorum raritate querelas, & ut promptius succederet destinata in hoc ævum fati litterarii ac Ecclesiastici con-

(a) Vid. præter alios *Lesser*. lib. cit. p. 37. 3°. (b) Vid. *Savary Dict. Univ. de Commerce des Arts & des Metiers*. Tom. II. p. p. 863. 864.

conversio, auspicato effecit. Occasionem namque dedit conquirendis & in publicam lucem edendis, quidquid elegantiora antiquæ Hellados & Latii ingenia, in communem humani generis usum olim erant enixa. Excitavit insuper illius temporis hominum industriam, qui novitate jueunditate & utilitate earum rerum, quæ pandi sibi quotidie viderant, delectati, etiam ipsi ad præclarum quoddam opus moliendum adliebantur (a). Oracula quoque divina, ab ipsis fontibus hausta & in vernaculam curatius redditæ, ut & *Patrum* scripta, hoc præsidio in vulgus sensim innotescere cœperunt. Ex quo facile potest intelligi, quantum ad superstitionem debellandam, moresque emendandos hoc inventum contulerit (b). Principibus præterea & ex privatis opulentioribus flagrantissimum Bibliothecas congerendi ardorem incussit; qui cum in nonnullis accidente adhuc vanitate & magnificentiæ ostendendæ studio vehementius inflammaretur, Eruditis plurimum profuit, & arma ad barbariem expellendam efficacissima, illis providit (c). In rem deinde civilem, incredibile est dictu,

D

quan-

(a) Praeclare laudatus nobis sæpius *Morhof.* Polyhist. Tom. I. Lib. I. Cap. II. §. 16. ubi de cauissis restorationis litterarum disserit: *Obstetricias* inquit *adbibebat manus quod labores doctorum, Bibliopoliarum* φιλαγγειαν provocabat divinum *Typographiæ* inventum. *Hinc quasi genio quodam impellente, intra paucos annos e veterno excitata sunt doctorum ingenia.* (b) Confr. *Gundling.* lib. cit. pp. 420. & 2011. qui religionis reformationem sine *Typographiæ* adjumento vix ac ne vix quidem procedere potuisse fidenter pronunciat. (c) Notissimum est quanto studio libris colligendis incubuerint hujus ævi Mæcenates aliquique ex privatis. Testantur hoc institutæ circa hoc sæculum Bibliothecæ, *Florentina Medicorum, Vaticana, Parisiensis, Scorialensis, Veneta, Heidelbergensis, Altorfæ*

ta & quam multa ex hac arte redundarint commoda. Hujus beneficio (ut de litterarum in civitate usu jam nihil dicam) leges civibus publicantur; arcana aularum & imperiorum, secretiora exterarum gentium instituta, consilia, foedera, latius quam alias fieri potuisse propalantur: nec typis mandata & per orbem semel dispersa, adeo facile aboleri potest eorum memoria (a). Et huic quidem Typographicæ artis, extendendæ in saecula pariter ac remotissimos terræ fines famæ, conatui, ultimum addiderunt robur, duo instituta vere magna & hoc loco minime prætereunda: *Postarum* unum, hoc ævo in usum introductum (b); *Recentius alterum*, edendarum novellarum politicarum bebdomadalium. (c).

His

na, Vindobonensi, & ex privatis, *Bibliotheca Aldi Manutii junioris*, qui omnem rem familiarem in libros imprudenter consumxit, ceu vel exinde patet quod octoginta millia librorum Academiae Pisanae legare potuerit. Vid. *Morbof.* I. cit. Tom. I. Libr. I. Cap. III. §. 5.

(a) Exemplis hoc confirmat *Gundling*. Lib. cit. pag. 420, in notis. (b) *Postæ* vocabulum in usu jam fuisse a:o 1232. certum est, verum alia, quam apud nos ejus tum fuit significatio. Vid. *du Fresne* in *Glossar.* ad Latin. medii ævi, sub voce *Postæ*. Antiquorum *Veredarii* & *Equi cursuales*, aliquid cum Postis jam institutis, habent similitudinis; commoditate vero & usu his minime sunt comparandi. De prima earum origine variant Auctores. Communissima est sententia, LUDOVICO XI. Galliæ Regi hoc inventum adscribendum esse: Vid. *A&E. Erud.* pro a. 1739. pag. 13. Et vix credibile est prius invaluisse postarum usum, saltim ea ratione, qua jam habemus institutum, cum nec in patria nostra ante a. 1536. introductæ legantur. Vid. *Kongl. Förordn. om Post-Bådhen* de die 20. Febr. dicti anni: quam exhibet Nobiliss. Dn. von *SIERNMAN* in *Samling af Commerce-Politie och Oeconomie studiagar*, P. II. p. 46. seqq. (c) Primus harum edendarum consilium

His Typographiæ junctis debemus, quod quæ apud unam gentem aut observata aut inventa fuerunt nova, cæteræque quæ contigerunt mutationes, ab eo usque tempore, ad alias etiam longius dissitas, celeri certoque rumore velut in viciniam fuerint propagata. Dimanavit autem inde is ad litteratos speciatim, fructus, ut varia variorum de diversis rebus cogitata, cunctis illorum fierent communia; orbisque eruditus, angusto antea circa conclusus, fines suos longe lateque dilataret. Et difficile mihi persuadeo tam longam futuram fuisse lucis litterarum in orbe nostro usuram, nisi confluens undique novarum rerum multitudo, industriam aluisset & jucunda varietate omnes laboris molestias diluisset. Ad rem deinde publicam feliciter administrandam multum quoque ex his institutis accessit adjumenti. Cognoscit illorum opere Politicus præsentem ubique rerum statum, in consiliis capiendis fundamenti loco ponendum. Ad pacem porro internam firmandam, & seditiones atque gliscentes in republica turbas in prima quod ajunt herba reprimendas, postea in primis conducunt. Quibus omnibus & innumeris aliis commodis qua majorem partem adhuc caruissimus nisi concessum nobis fuisset ingens Typographiæ beneficium. Verum ut nihil est in humanis *ex omni parte beatum*, nullaque res tantæ utilitatis, quin turpi quandoque pateat abusui, ita &, quod ingenue fatendum, de Typographia idem valet. Hominum namque avaritia, & vanitas, præfens spectans lucrum, ex futilibus & flagitiolis, quam ex melioris notæ libris, certius citiusque venturum, efficit, ut perniciosa mul-

D 2

ta,

cepit THEOPHRASTUS RENAUDOTUS, Lutetiae Parisiorum anno 1631, easque exclusis aliis publicandi privilegium accepit per Cardinalem Riebelium. Vid. Acta Erud, pro a. 1731. p. 31.

ta , bonisque moribus adversa , typis saepius excudantur , ut plura quae in contumeliam hujus artis dici possent taceamus . Sed quemadmodum ab una parte has querelas adeo non spernendas judicamus ; ut potius omni qua fieri potest cura iis obviam eundum esse censemus ; ita ab altera , usum abusu minime tolli urgemus , & ob hominum vitia , utilissimam artem damnandum esse negamus .

§. VI.

Devolvimus jam ad considerandas artes alias , huic de qua modo diximus certa ratione cognatas (a) , & in enarranda litterarum restauratione minime negligendas : Artes loquor pictoram (b) & aeris incisoriam seu Chalco graphicam , (gravure) quarum illam postliminii quodam jure in usum denuo revocavit ; hanc vero prisco aeo plane incognitam invenit & expolivit fervens nostri saeculi industria . Priorem quod adtinet , novimus illam a veteribus licet , Gracis in primis , tantopere celebretam

(a) Conveniunt in eo *Typographia* & ars pictoria quod utraque rerum sistat imagines ; illa quatenus auditu , haec quatenus visu illae percipiuntur . Et quod respectu artis *scriptoria* est *Typographia* , idem respectu *Graphica* est *Chalcographia* ; nam quemadmodum illa scripturaræ ; ita haec graphicæ opus multiplicat atque propagat . (b) Sumimus artem pictoram hoc loco toto suo complexu ; quo & *Diagraphicam* & artem pictoram stricte sic dictam sub se comprehendit : illa , quæcunque oculis aut imaginatione solum percipi possunt juste delineare docet ; unde & *pictura linearis* non nullis dicitur : Haec vero etiam colores addit & proprie *pictura* appellatur . Prior tanto majoris est necessitatis , quo certius sit illam basin & fundamentum tam picturæ quam *Chalcographiæ* in se continere .

tam & tam mirifice cultam (a), horrido illo & tenebroso, quod præcesserat, ævo, usque adeo in desuetudinem abiisse, ut vix ullum ab eo tempore ostendi possit monumentum vel mediocri arte, ne dicam paullo exquisitus elaboratum. Tam scilicet rudis erat gustus, & tanta ingeniorum hebetudo, ut quam hæc ars postulat in similitudine rerum dijudicanda aciem frustra apud illos requireres. (b). *Timanthis* in inveniendo ingenium; *Parrhasii* in examinanda linearum proportione subtilitatem; *Zeuxidis* in colorando nativam amœnitatem; *Aristidis Thebani* in moribus adfectibusque pingendis vivam elegantiam; miram denique *Apellis* venustatem, auditas forte ipsis virtutes, inter suavia delirantis antiquitatis somnia referre, quam imitanda sibi proponere maluerunt meticulosi & temerariæ diffidentiæ pleni hujus ætatis homines. Alacriora his fuere quæ nostrum sæculum tulit ingenia; quippe de rebus quæ effici possent turpiter desperari, audenter judicabant, firmiter persuasi primas neminem consequi, nisi qui cum primis certet. Quibus ideo acceptum referendum est, quod justus paullatim penicillo honos redire, &

D 3

pi-

(a) Singulari opera de pictura Veterum egit *Franciscus Junius* Lib. III. quorum ultima eaque optima Editio cura *Jo. Georg. Gravii* prodiit Roterod. anno 1694. in folio; de qua vid. *Morhof.* Polyhist. Tom. I. Libr. I. Cap. XIX. §. 72. in nota adjecta, & *Pascibius* in invent. Nov-Antiq. Cap. VII. §. 68. pag. 802. (b) Non immerito ad picturam hujus temporis applicaveris, quod de initiis artis scriptis *Ælianu*s Var. Hist. Libr. X. C. 10. ita autem ille: *Cum ars pingendi ortum duceret, & quodammodo in latte fascinus versaretur, adeo rudi & impolito stylo depinxerunt animantia, ut adscribere ad ea necesse esset; hoc est bos, illud equus; istud arbor.*

pictores viliori opificum grege exempti artificibus adnumerari cœperint. Cum autem tota hæc ars imitatione contineatur & ad proposita præscripta formari debeat, in exemplum intuenda erant opera veterum & qui illis proximi videbantur, quo sic percepta semel imitandi ratione, cætera facilius adsimilare possent novitii artifices. Perspexit hoc ipsum Senatus Florentinus revocandarum elegantiorum artium studiosissimus, adeoque celeberrimos quosque qui in Græcia superstites erant pictores, propositis amplissimis præmiis ac conditionibus, ut ad se venirent, rogavit (a). Favebat his desideriis turbulentus ea tempestate in Oriente rerum status, quo pressi artifices, ut labantem patriam relinquenter & tutiora peterent domicilia, persuaderi sibi facile patiebantur. Horum exemplis accensa in flammarum sensim erupti, ignea huic genti ingeniiorum vis; qua cum ad festivissimam hanc artem tractandam vehementius impellerentur, fieri non potuit, quin naturæ impetui obsecundantes, felicissimos etiam in illa facerent progressus. Hinc brevi prodeuntes vidit ex officina advenarum Constantinopolitanorum, Florentia, pictores indigenas, qui antiquorum vestigia sollicite prementes, nihil quod posteris inimitabile esset, illos fecisse

(a) Negari quidem non potest Venetos etiam ad pingendi artem in Italia restituendam plurimum contulisse; ceu vel exinde constat, quod *Marco Cornaro* duce, jam ad a:o 1365. apnd illos floruerit *Guarentus Pataviensis*, & ad a. 1370. *Nicoletti Semitecoli*, pictores haud incelebres; vid. Suppl. ad Nov. Act. Erud. Tom. III. Sect. I. pag. 25. Verum cum majori studio in id incuhuerint Florentini; majores etiam in hac arte fecerint progressus; non dubitamus illis in solidum adscribere restauratæ illius gloriam. Conf. Dict. De Peinture, sculpture & gravure par Mons. Pernety, l'art. Ecole p. 158.

se ipso opere demonstratum dederunt. Quorum in numero primus fuisse habetur *Cimabua* (a), quem tamen longo post se intervallo reliquerunt, qui illum secuti sunt, *Leonardus Vincius* (b), *Michaël Angelus Bonarota* (c), & *Andreas Sartorius* (d), Patres recentioris pieturæ merito nominandi. Nec diu intra solam hanc regionem contineri potuit pulcherrimæ artis cognitio; verum latius diffusa, inter alias etiam gentes, complures quibus vivaciora contigerant ingenia, in sui amorem pertraxit. Qui cum se totos huic addiscendas traderent, & quod ad perfectionem ipsis deerat, ex imitatione partim, partim institutione horum quos modo laudavimus artificum, supplere laborarent, quicad æmulos se illis præbere possent; celeriter exstitit per omnem

(a) Adprime huc faciunt quæ habet Pernety in Dict. de peinture &c. l' art. Ecole p. 158. *Le gout pour la peinture, comme pour la plus part. des beaux arts, avoit été long temps enseveli sous leur ruine, suite funeste de l'invasion des Barbares, dans les pays meridionaux de l'Europe. Ce gout se reveilla dans le XIV. Siecle & le Senat de Florence ressuscita la peinture oubliée, en appellant en Italie des peintres de la Grèce, dont Cimabue fut le premier Disciple, & eut la gloire d'être le restaurateur de la peinture en Italie vers la fin du XIV. Siecle.* (b) Natus erat hic Florentia a. 1455. Vocatus a Rege Franciso I. in Galliam ibidem obiit a. 1520. (c) Hic, si unum exceperis Raphaëlem, palmam recentioris ævi pictoribus tantum non omnibus præripuisse compluribus visus est; & suete præterea qui eum Græcorum Apellem, si non superasse saltim aquasse putarunt. Vid. *Vossius de Nat. ac Constat. Art.* pag. 31. Natus erat d. 6. Mart. 1474. Mortuus Romæ d. 17. Febr. 1564. Vid. qui vitam ejus breviter descripsit *Freherus in Theat. Clar. Vir. P. IV.* p. 1460. seq. (d) Vocatur alias *Andreas Vannius Phrygionis del Sarto*. Vid. *A&E. Erud.* pro a. 1756, p. 243. Natus a. 1488. & mortuus 1530.

mnem Australiorem Europæ partem egregia optimorum pictorum multitudo. Inclaruerunt itaque circa hæc tempora Romæ, Raphaël Sanclius Urbinus (a) & Julius Pipi Romanus; Venetiis Titianus Vecellius, Georgius Tarvisianus, Sebastiaus Venetus; in Ducatu Mutinensi, Antonius Aligrinus Corregiensis, Franciscus Parmesanus; in Germania Albertus Durerus (b), & Johannes Holbenius Basileæ in Helvetia natus; apud Belgas Martinus de Vos & Johannes Stradan, in Batavia, Lucas Lugdunensis, Martinus Heemskerckius & Otto Vænius; in Gallia Johannes Cousinus & Martinus Freminet; præter innumeros minoris famæ. Verum enimvero cum natura nulla sit, quæ non habeat in suo genere res complures, dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur; ita & una quidem ars ratioque picturæ est: at dissimillimi nihilominus inter se artifices, quorum tamen nemini quidquam in arte sua deesse videtur. Sequitur scilicet quisque propriæ naturæ ductum, & formam sui ingenii atque animi paratissime reddit. Hinc factum est ut in consummanda arte diversam diversi artifices jam hoc ævo ingressi fuerint viam. Alii exquisitissima in deli-

(a) Natus erat a. 1483. & informatione Leonarai Vinci atque Michaëlis Angeli usus illam adsecutus est in pingendi arte perfectionem, qua inter Principes hujus & posterioris ævi pictores referri omnino meruit. Laudatur in primis ob exquisitissimam in delineando adsecurationem, quam diuturno in antiquorum statuis ac sculpturis exercitio formavit & firmavit. Vitam & præstantiora ejus opera exhibet Pernety l. c. p. 162. seqq. (b) Primus hic apud Germanos celebris pictor natus est Noribergæ d. 20. Maji 1471. vel secundum 1470. & mortuus d. 6. Apr. a. 1528. vel ut volunt alii a. 1431. vitam ejus describunt Freberus in Theat. Cl. Vir. P. IV. p. 1439. seqq. & Bayle in Dict. Hist. & Crit 1° art. Durer. cfr. Vossius lib. cit p. 31.

delineando adcuratione usi, ad mensuram & proportionem exactissimam cuncta conformarunt; simulque id egerunt, ut pictura linearis mores & affectus mutis imaginibus adfingerent, easque vivas velut & spirantes sisterent, ipsius quandoque naturae elegantiam audaci conatu supergressi: Naturam presso pede secuti alii veras rerum formas quales adparent exprimere sollicite adlaborarunt; adeoque in justa & ad naturalem, quam fieri potuit proxime accedente colorum, lucis & umbræ mixtura, summam artis posuerunt: Alii denique in arguta ingeniosissimarum dispositionum inventione, qua lascivientis præsertim & in magno gaudio fertilitatis, tam varie ludentis naturae luxuriantes delicias adsequi studuerunt, veram ad sumnum evectæ artis laudem sitam esse judicarunt. Pro hac dominantis in una quaque gente gustus varietate, in diversas etiam classes, Scholas vulgo vocatas, inde ab hoc tempore dispesci coeperunt pictores; quarum tamen in numero determinando variant, qui usu & experientia, de his rebus iudicium ferendi potestatem sibi compararunt. Quidquid sit, præter necessitatem & absque idonea ratione diversas artis formas multiplicasse nobis videntur, qui octo, quod fecit Dn. *De Jaucourt* (a), aut quinque illarum statuerunt. (b). Potius in ipsa picturæ natura ac in-

E do-

(a) Numerat laudatus Auctor Scholas, *Florentinam*, *Romanam*, *Venetam*, *Longobardicam*, *Germanicam*, *Belgicam*, *Batzvicam* & *Gallicam*, earumque characteres ingeniosa quidem sed parum solida subtilitate argute distinguit. Vid. *Pernety*, qui hoc ordine præstantissimos recenset artifices recentiores, Libr. citat. Art. *Ecote* p. 156 - 286. (b) Vulgatior olim haec in quinque Scholas *Romanam*, *Venetam*, *Longobardicam*, *Belgicam* & *Gallicam* fuit divisione. Vid. *Pernety* lib. cit. Verum nec illam satis esse adæquam ex mox dicendis patebit.

dole fundata est sententia, quam proponit *ēis tūs τασ*
τὰς τέχνας, τοθῶν, καὶ εἰδότων τὸν αἰσθήσει περικυρτέοντας *τὸν Δη-*
μισθεὸν αὐτοχθονίου ταύτατα (*) Illustriss. Regis Regnique Se-
 nator, Celsissimus Comes Dn. CAROLUS GUSTAVUS
 TESSIN, qui pro trium illorum quæ ad omnem pictu-
 ram requiruntur & ex quibus artis elegantiam metiri
 oportet, *delineationis* puta, *coloris* ac *dispositionis* (quæ
 vocabulis Gallicis *Dessin*, *Colorite* & *Ordonnance* ex-
 primere solent artifices) ratione, tres etiam constitu-
 endas esse docet Scholas principales, *Italicam*, *Belgicam*
 & *Gallicam*; quarum *ista* in primo; *illa* in secundo;
haec denique in tertio eorum quibus picturam absolví
 diximus, palmam cæteris præripiunt (a). Diversis hac
 ratione characteribus distincti artifices, tantum abest
 ut promiscua ac male comparata æmulatione, progres-
 sibus artis remoram aliquam obiicerent, aut diversissi-
 ma confundendo, nitori illius aliquid detraherent; ut
 potius læto Principum favore animati, communibus
 populi adplausibus excitati, & glisce[n]te jam hoc tem-
 pore luxu adjuti, laudabili in suo quisque genere emi-
 nendi studio, omnibus numeris perfectam illam darent
 & consummatam (b). Hinc non modo deperdita quæ
 in

(*) Verba sunt *Callistrati* citata apud *Junium de Pictur. Vet.*
Lib. I. Cap. V. §. 3.

(a) *Vid. En Gammal Mans Bref til en ung Printz, Första Årgången. Epist. XXVI. p. 81. seqq.* Habet tamen quæque harum Scholarum suas iterum propagines, quas *minus principales*, dixeris; quæ tamen adeo quandoque artis confiniis inter se junguntur, ut oleum simulac operam perderet, qui distinctos illorum characteres tradere laboraret. (b) Paucissimæ sunt regulæ quæ nullam patiuntur exceptionem; hinc a vero suæ Scholæ chara-
 ctere haud raro declinarunt artifices, alienam scutti picturæ for-
 mam. *Vid. Lib. proxime cit. p. 83.*

in antiquorum laciniis deprehenderant pingendi artificia, mirabili successu restituerant, quod in opere præfertim Musivo (a) & arte pingendi super muros, cæmento ex calce ac sabulo parato, illitos, peinture de la Fresque Galli vocant (b), factum est; verum & novis inventis artem ditarunt. Sic coloris tincturam pro distantiæ ratione crassiorem aut magis exilem reddere, & ad Perspectivæ regulas exigere, primus docuit *Lucas Lugdunensis* (c), & olei in pigmentis præparandis usum detexit *Johannes van Eyckius Brugensis* (d), quo invento mirifice crevit pictura. Statuarium pariter ac sculpturam ad Veterum exempla quamplurimi pictorum hujus ævi excoluerunt, speciminaque in eo genere reliquerunt.

E 2

(a) Opus Musivum vel Mosaicum, quod a Musa vel Amussi ita dictum fuerit non magnopere curamus, describunt *Pernety* Libr. cit. *Traité Pictique* pag. 42. seqq. & *Paschius* in Inv. Nov-Ant. C. VII. §. 69. p. 803. *Cosmus Medices* reperto in montibus *Petra Sancta* strato marmoreo diversis coloribus eleganter variegato, occasionem dedit pictoribus ingenium in hoc genere exercendi. Mirabile operis musivi exemplum apud antiquos exhibet *Plin. Hist. Nat.* Libr. XXXVI. Cap. 25. (b) Vid. *Pernety Trait. Pract.* p. 36. seqq. (c) Cum proprius album esse videatur; nigrum vero remotius; hinc antiqui pictores quæ depressiora, cava, aut longius dissipata voluerunt nigro illinebant; eminentiora vero & propiora albo colorabant. Quod hi diversorum colorum tinctura; id *Lucas Lugdunensis* unico colore efficit. Hinc *Pernety* pag. 241. *Lucas a coramencé le premier à avir l'idée de la Perspective, employé dans la peinture, au moyen de la diminution des teintes de la couleur des objets à mesure qu'ils s'éloignent de la vue.* (d) Factum hoc est circa a. 1426. Arcanum hoc a *Van. Eyckio* secum communicatum Venetos docuit *Antonius* quidam Messanensis, a quibus deinde ad cæteros est divulgatum. Vid. *Pasch. Invent.* Nov-Ant. p. 801. & *Pernety* lib. cit. Tr. Prat. pp. 86. 87.

runt laude dignissima, antiquorum tamen monumentis temere non adæquanda (a).

§. VII.

Restaurationem picturæ e vestigio insecura est inventio *Chalcographia* seu artis *Aëris incisorie*, in cujus origines pro instituti ratione paucis nobis jam inquirendum est. Notissimum est prisci ævi homines, cælaturæ in gemmis, lapidibus, metallis ac ebore præstantissimos habuisse artifices, & litterarum etiam notæ æri incidere solitos fuisse. Mirari itaque convenit, hanc de qua loquimur artem illos latuisse, cum tamen facillima fuisse videatur hujus ex illa inventio. Verum danda est magnis rebus mora, nec quidquam simul inventum est ac perfectum. Quam igitur illi ignorabant artem, incisas nim. æri figuras imprimendo in chartam transferre, unicaque lamina, vel centena exemplarium millia, procurare, illam in magnum litterarum emolumentum invenit ac expolivit sagax nostri saceruli industria. Quod quam certum est, tanta e contrario incertitudine laborat quisnam primus illius inventor erit celebrandus. Invida gentium, unius præ alia excellenti cupido iisdem hujus ac reliquarum artium origines te-nebris circumfudit & obtexit. (b). Quibus ut nos vel

(a) Magnos singendi pariter ac pingendi artifices se hoc avo præstiterunt Michael Angelus de quo Pernety Lib. cit. p. 159. Mais la sculpture le mettra toujours au nombre de les plus grands maîtres, Daniel Volaterranensis & complures alii. (b) Neque hoc mirum: Non enim cum animis ex cæli penetratibus artes ceciderunt; sed exquisita & nata sunt hic in terra omnes, & cum processu temporum paullatim, meditatione constata; inops vita & multorum indiga-

vel ex parte expediamus, observasse juvabit duplicitis generis esse artem incisoriam; *Xylographicam* scilicet, qua ligno; & *Chalcographicam* qua metallis, æri præser-tim figuræ incidentur (a). Illam vero, hac antiquio-rem esse, cum nemo sit, qui dubitare audeat; sequitur, adserita certæ cuidam genti illius inventione, totam et-jam litem simul qua maximam sui partem esse com-positam. (b). Contendunt Scriptores Itali *Hugonem Carpi* primum de figuris, ligneis tabellis incidentis co-gitare cœpisse; verum in manifesto illos errore versa-ri solidissime ostendit præter alios *Gundlingus*; ita ta-men ut laudatum *Hugonem* in emendanda hac arte haud proletariam operam collocasse simul concedat. (c).

E 3

Ger-

terum fortuita conficiens quadam commode provenire, dum imita-tur, experitur & tentat, dum labitur reformat, immutatur. Ex assidua reprehensione parvus concinnavit scientias artium, & ad unum ex-latum temporibus pluribus commentatas perduxit. Verba sunt Arnobii Lib. II. aduersus Gentes. Hinc quamdiu in primis adhuc subsi-stunt initiosis, nemo facile adeo est curiosus, ut illarum mentio-nem dignam judicet, quæ in annales referatur; quamprimum ve-ro in meliorem formam illas redactas vident, adcurrunt certatim omnes, aliquam venturæ hinc gloria partem decerpere avide cu-pientes. Adeoque cum plerumque contingat ut ad unam eandem-que artem inveniendam, variis, loco & temporibus discreti varia ratione aliquid contulerint; oriri necesse est lites vix aut nun-quam terminandas. Verum hæc obiter.

(a) Differunt *Xylographia* & *Chalcographia* præterea, eo, quod in illa ea quæ eminentiora sunt, vestigia sui in charta relinquant; quod in hac opposita ratione se habet. Hinc & priorem Galli vocant *Gravure d' Epargne*; posteriorem vero *gravure en creux*. (b) Ars aeris incisoria instar complementum est *Xylographicæ*; adeo-que pro novo & diverso ab hac invento minime habenda: inven-tu enim addere facile est; nec ulla datur ars, qua non cultu nitescat. (c) Vid. *Gundling*. Hist. der Gelahrtheit Cap. III. §. 73. p. 513.

Germanis potius hanc gloriam vindicandam esse, firmissimo quidem exinde colligitur argumento, quod antiquiora apud illos quam ullam aliam gentem specimina hujus artis occurrant (*a*); incertus tamen adhuc manet primus inventor, nec spes est illum unquam detectum iri. Alii namque *Lupertum Rust.* ad a:o 1450. alii *Martinnm Schoen.* alii alium quendam hoc nomine laudant. (*b*). Si quid in tanta rerum caligine dicendum est, nobis saltem probabile admodum videatur, artes Typographicam & Xygraphicam ab iisdem initii suas traxisse origines, & quemadmodum sororio inter se nexus erant conjunctae, ita & una sensim excutas fuisse atque expolitas. Ab illo etenim tempore comparuerunt apud Germanos, quotquot in hoc genere celebriores fuerunt artifices *Martinus Stockius*,

Mar-

seqq. Absurdissimam defendere sententiam *Vasarium*, sole meridiano clarius pater. *Hugonem* enim *Carpī* fuisse *Raphaelis Urbinate* discipulum certum est & concessum. Erat autem ut supra observavimus *Raphael* natus anno 1483. ante quod tempus jam Germania specimina hujus artis dedit ut mox dicetur. In laudem tamen *Carpī* dicendum, quod primus fuerit qui duabus ac tribus tabulis ad eandem formam excavatis, umbram, colorem & lucem picturis Xygraphicis addere docuerit, qua de re videatur *Pernety* lib. cit. p. 348.

(*a*) Comparent picturæ lineares Xygraphicæ ad a:o 1476. in libro de Vita Christi, Impress. Auguste Vindelic. ad a. 1480. in Bibliis Augustianis: ad a. 1483. in Biblia German. edita Norib. per Anton. Koberger; ad annum 1493. in Hartm. Schedelii Chron. Mundi edita ibidem; ad cuius etiam finem adnotatur *insertas suus civitatum ac Illustrium Virorum figuræ a Viris Mathematicis pingendique arte peritissimis Mich. Vohlgemuth & Wilhelmo Pseydenvurff.*

(*b*) Vid. Act. Erud. pro a. 1739. p. 17. & Lesser. Typograph. Jubil. p. 209. seqq.

Martinus Schoen, *Michael Vohlgemuth*, *Wilhelmus Pleydenwurff*, *Albertus Durerus* cæteri. Quo autem tempore & a quo, illa suscepta fuerit hujus artis emendatio, qua in locum tabellarum lignearum laminæ aheneæ surrogatæ sunt, æque latet. Sunt qui *Franciscum & Bocholt Montensis* Ducatus opilionem primum hoc fecisse putant. (a). Sunt & qui *Massoni Finiguerræ aurifaci Florentino* illam tribuunt laudem. (b). Priori tamen sententiaæ calculum addunt plerique; quippe priores in hoc etiam genere artifices protulit Germania: Laudantur ex illis *Israël Mekenich*, *Martinus Stockius*, *Gemberlein*, *Alb. Durerus*, *Johan. Sebald*, *Barth. Böhme*, *Georgius Pens & Aegidius Sattler*; quorum ope exculta est hæc ars & propagata primum ad Italos, apud quos circa hæc tempora floruerunt, *Marcus Antonio Raimundi*, *Andreas Mantuanus*, *Franciscus Parmesanus & Augustinus Carraccius*; deinde ad Batavos, inter quos præcæteris inclarerunt *Lucas Lugdunensis* ob pingendi artis peritiam supra laudatus & *Cornelius Blæmaart*. (c). Ex Italia paullo post regnante FRANCISCO I. in Galliam delata est hæc ars, quoad labente tempore in omnes Europæ regiones sensim diffunderetur. (d). Invaluit autem jam hoc ævo, præter eam incidendi rationem quæ cælo aut stilo ferreo peragitur, (*gravure au burin*) etiam illa quæ ope aquæ fortis metallum corrodentis instituitur (*gravure à l'eau forte*) cuius auctorem *Parmesanum*

(a) Vid. *Paschini* in Inv. Nov.-Ant. Cap. VII. §. 67. p. 793. Act. Erud. pro a. 1739. p. 17. (b) Vid. *Gundl.* Lib. cit. p. 516. Confr. *Pernety* Dict. p. 349. & *Savary* Dict. Univ. de Commerce &c. T. II. pag. 696. (c) Vid. *Gunal.* l. c. p. 516. & *Pernety* l. c. *l'Art. Ecole.*

(d) Act. Erud. pro a. 1757. p. 134.

sanum fuisse contendit *Vasarius*, plerisque *Durerø* illius inventionem vindicantibus. (a). Accesserunt his incidendi modis postea alii duo, opus nim. quod vocant mallei circa anni 1592. & *Melano-Chalcographia Maniere noire* ad a. 1643, (b), ut ad illud fastigium erecta jam videatur hæc ars, ultra quod adsurgere amplius vix potest. (c).

§. VIII.

Ne autem præter rem mentionem harum artium hic inferisse videamur, paucissimis adhuc indigitabimus, qua ratione renascentibus litteris, illæ fuerint obstetricatæ. Picturam quidem coloratam quod adtinet, ingenuæ fatemur, illam utpote totam ad ornamenta & oculos delectandos comparatam, in scientiis tradendis non magnopere esse necessariam; quod tamen laudibus artis pictoriæ nihil derogat, cum picturæ linearis & Chalcographiæ tanto major sit necessitas; quippe quæ variis disciplinis oculi instar inserviunt. Illarum ope in His-
sto-

(a) Durerum aqua forti usum fuisse in incidentis laminis aereis fatentur omnes. Cum vero ille *Parmejano* prior vixerit, quippe qui natus est a. 1504. facile patet errasse, *Vasarium*. (b) Vid. *Gundl.* l. c. p. 518. & *Pernety* l. c. l' *Art. gravure. Historiam* hujus artis succinctam exhibit *Dn. Humbert.* in *Abrégué Histoirique de l' origine & des progrés de la gravure & des Estampes en bois & en Taille-douce à Berlin* 1752. in 8. quem tamen librum ipsi non vidimus. (c) Fatetur hoc *Pernety* l. c. L'art, inquit, de graver sur le cuivre & sur le bois s' est tellement perfectionné, qu' on ne doit rien attendre de mieux. Quoique avec le seul noir & le blanc, on fasse faire distinguer à l' œil les différentes étoffes de soie, & de laine, les cheveux blonds d' avec les noirs, les cheveux blancs d' un vieillard d' avec les châtaignes d' une jeune homme &c.

floria Naturali vivas habemus animalium & herbarum imagines; in Geographia Mappas Geographicas & Hydrographicas, globos artificiales, cætera. In Geometricis quibusvis disciplinis, Mechanica, Physica, Anatomia, Arbitratura, Tactica, Numismatica, Heraldica, tradendis, quid frequentius accidere solet, quam ut post prolixas sæpe de his rebus sermones, subsidium denique ad eas distinctius exhibendas e pictura petant doctores. Non enim tam sufficiunt ad ingenerandam animo claram ideam, exquisitissima verba vel copiosius cumulata, quam ipsæ rerum formæ fidelibus oculis commissæ & quas ipse contemplandas sibi tradit spectator. Hinc & laetioribus augmentis creuisse observamus scientias modo nominatas, postquam addi cœperunt rerum imagines. Intuitiva quippe quam vocant cognitio & quam cum symbolica sedulo conjungendam esse, monent Philosophi, ut omnibus numeris perfecta & absoluta in mente generetur scientia, harum ope nimiam quantum est adjuta. Ad memoriam etiam sublevandam, multum ex iis accedit præsidii; ut plura quæ in laudem earum cumulari possent, jam non addam (a). Consulto prætereo, usum quem habent moralem & vim ad animos in virtutis amore flectendos incomparabilem, a compluribus tantopere celebratam, tantoque adparatu demonstratam; illa enim quanta demum cunque, procuratis variis ab his iisdem artibus vitiorum irritamentis & que magnis, in æquipondium velut reducta, evanescit plane, ut ex hoc quidem capite non multa dignæ videantur commendatione. Idque tanto magis

F

quo

(a) Plura scilicet in hanc rem dabimus infra, quando ad scientiarum restorationem enarrandam ventum fuerit.

quo certius sit illarum quam Typographiæ abusum
multo difficilius præcaveri; siquidem pictoribus qualibet
audendi semper fuit æqua potestas, nec ullæ præterea le-
ges satis efficaces esse videantur ad impediendum, quo
minus offendicula morum puritati ab iis parari queant.
(a). Quo tamen ipso justo harum artium pretio nihil o-
mnino detractum volumus; Laudamus illas, ex iis rebus
quibus laudem merentur; ex contrariis vituperamus:
& ne usu excidamus, abusum quamdiu tolli non pot-
est ferendum judicamus. (b).

§. IX.

(a) Firmum manet quod dixit Propert. Libr. II. Eleg. 5.
v. 19. seqq.

*Quae manus obscenas depinxit prima tabellas;
Et posuit casta turpia visa domo;
Illa puellarum ingenuos corrupti ocellos &c.*

(b) Addere lubet coronidis loco, ad ea quæ hactenus di-
ximus verba Illustr. Montesquieu: *L'invention de l'Imprimerie,*
qui a mis les livres dans les mains de tout le monde; celle de la
gravure, qui a rendu les cartes Geographiques si communes; en-
fin l'établissement des papiers politiques, font assez connoître à
chaque un les intérêts généraux, pour pouvoir plus aisement être éclaircis
sur les faits secrets. Les conspirations dans l'Etat sont devenues
difficiles, parce que depuis l'invention des Postes, tous les secrets
particuliers sont dans le pouvoir au public. Les Princes peuvent agir
avec promptitude, parce qu'ils ont les forces de l'Etat dans leur mains;
les conspirateurs sont obligés d'agir lentement parce que tous leur man-
quent; mais à présent, que tout s'éclaire avec plus de facilité &
promptitude, pour peu que ceux ci perdent de temps à s'arranger, ils
sont découvertes. Vid. Consid. sur les causes de la grandeur des Ro-
mains & de leur decad. Cap. XXI. ad finem.